Matematiikka
Aalto-yliopisto

Varpanen / Häme

Mat-1.1220 Matematiikan peruskurssi S2

2. välikoe 28.3.2011

Täytä selvästi *jokaiseen vastauspaperiin* kaikki otsaketiedot. Merkitse kurssikoodi-kohtaan opintojakson numero, nimi ja onko kyseessä tentti vai välikoe. Tutkinto-ohjelmakoodit ovat ARK, AUT, BIO, EST, ENE, GMA, INF, KEM, KTA, KON, MAR, MTE, PUU, RRT, TFM, TIK, TLT, TUO, YYT.

Ei laskimia eikä taulukkokirjoja! Koeaika on kolme tuntia.

1. Tarkastellaan funktiota $F\colon \mathbb{R}^3 \to \mathbb{R}$,
$$F(x,y,z) = x^3 - 2y^2 + z^2$$
pisteen $(1,1,1)$ ympäristössä. Voidaanko tasa-arvopinta $F(x,y,z) = 0$ esittää muodossa $x = f(y,z)$? Jos voidaan, laske $\nabla f(1,1)$.

Ratkaisu. Lasketaan funktion F osittaisderivaatat: $\nabla F(x,y,z) = (3x^2, -4y, 2z)$, josta $\nabla F(1,1,1) = (3,-4,2)$. Koska $D_xF(1,1,1) = 3 \neq 0$, niin implisiittifunktiolauseen nojalla tasa-arvopinta $F(x,y,z) = 0$ voidaan esittää muodossa $x = f(y,z)$. Edelleen implisiittifunktion derivointikaavasta
$$\frac{\partial}{\partial y} f(1,1) = -\frac{D_yF(1,1,1)}{D_xF(1,1,1)} = \frac{4}{3}$$
ja
$$\frac{\partial}{\partial z} f(1,1) = -\frac{D_zF(1,1,1)}{D_xF(1,1,1)} = \frac{-2}{3},$$
ts. $\nabla f(1,1) = (4/3, -2/3)$.

2. a) Etsi funktion $f(x,y) = x+y$ ääriarvot suljetussa yksikkökiekossa $x^2+y^2 \leq 1$. Perustele tarkasti.

   b) Etsi Lagrangen menetelmällä funktion $f(x,y) = x+y^2$ ääriarvot käyrällä $2x^2+y^2 = 1$.

Ratkaisu. a) Funktio f on jatkuva ja suljettu yksikkökiekko on suljettu, joten ääriarvot löytyvät. Koska f on derivoituva kaikkialla ja $\nabla f(x,y) = (1,1) \neq (0,0)$ kaikilla (x,y), niin kiekon sisällä ei ole ääriarvokohtia. Parametrisoidaan kiekon reuna: $\mathbf{r}(t) = (\cos t, \sin t)$, $0 \leq t \leq 2\pi$. Tällöin funktio $g(t) = f(\mathbf{r}(t)) = \cos t + \sin t$ on derivoituva suljetulla välillä $[0, 2\pi]$, joten sen ääriarvot löytyvät joko derivaatan nollakohdista tai välin päätepisteistä. Nyt $g(0) = g(2\pi) = 1$ ja $g'(t) = -\sin t + \cos t = 0$, kun $\sin t = \cos t$ eli kun $t = \pi/4$ tai $t = 5\pi/4$. Näissä kohdissa $g(\pi/4) = 1/\sqrt{2} + 1/\sqrt{2} = \sqrt{2}$ ja $g(5\pi/4) = -1/\sqrt{2} - 1/\sqrt{2} = -\sqrt{2}$. Siten kysytyt ääriarvot ovat $\sqrt{2}$ (maksimi kohdassa $(1/\sqrt{2}, 1/\sqrt{2})$) ja $-\sqrt{2}$ (minimi kohdassa $(-1/\sqrt{2}, -1/\sqrt{2})$).

b) Ääriarvokohdat löytyvät käyrän kohdista, joissa $\nabla f = \lambda \nabla g$ jollakin $\lambda \in \mathbb{R}$. Koska $\nabla f = (1, 2y)$ ja $\nabla g = (4x, 2y$, niin saadaan yhtälöryhmä
$$\begin{cases} 1 = \lambda \cdot 4x \\ 2y = \lambda \cdot 2y \\ 2x^2 + y^2 = 1. \end{cases}$$
Keskimmäisestä yhtälöstä: jos $y \neq 0$, niin $\lambda = 1$ ja edelleen (ylimmästä) $x = 1/4$ ja (alimmasta) $y = \sqrt{7/8}$. Tällöin $f(x,y) = 1/4 + 7/8 = 9/8$. Toinen vaihtoehto on $y = 0$, jolloin (alimmasta) $x = \pm 1/\sqrt{2}$. Tällöin $f(x,y) = \pm 1/\sqrt{2}$. Siten maksimi on $9/8$ (kohdassa $x = 1/4$, $y = \sqrt{7/8}$) ja minimi on $-1/\sqrt{2}$ (kohdassa $x = -1/\sqrt{2}$, $y = 0$).

3. Olkoon $0 < a < 1$. Laske pallokoordinaatteja käyttämällä funktion

$$f(x, y, z) = \frac{1}{\sqrt{x^2 + y^2 + z^2}}$$

integraali yli origokeskisen, $(1 - a)$-paksuisen pallokuoren, jonka sisäsäde on a ja ulkosäde 1. Mitä tapahtuu, kun $a \to 0$?

Ratkaisu. Huomataan, että pallokoordinaateissa $f = 1/\rho$ ja pallokuori on $a \leq \rho \leq 1$, $0 \leq \theta \leq 2\pi$, $0 \leq \varphi \leq \pi$. Siten (muistetaan myös suurennussuhde integraalissa)

$$\begin{aligned}\iiint f\ dV &= \int_a^1 \int_0^\pi \int_0^{2\pi} \frac{1}{\rho} \cdot \rho^2 \sin\varphi\ d\theta\ d\varphi\ d\rho \\ &= 2\pi \int_a^1 \rho \int_0^\pi \sin\varphi\ d\varphi\ d\rho = 4\pi \int_a^1 \rho\ d\rho = 2\pi \Big|_a^1 \rho^2 = 2\pi(1 - a^2).\end{aligned}$$

Kun $a \to 0$, niin tämä lähestyy lukua 2π. (Funktion integraali siis pysyy rajoitettuna, vaikka funktio itse on rajoittamaton origon ympäristössä.)

4. Olkoon $D \subset \mathbb{R}^3$ alue, jota rajoittavat tasot $y = 1$, $y = -x$, $x = 0$, $z = 0$ ja $z = -x$.

   a) Laske avaruusintegraali
   $$\iiint_D e^{x+y+z}\ dz\ dy\ dx.$$

   b) Sanotaan, että alueen D *pohjan* määrää taso $z = 0$ ja *kannen* taso $z = -x$. Laske alueen D kannen pinta-ala.

Ratkaisu. a)

$$\begin{aligned}&\int_{-1}^0 \int_{-x}^1 \int_0^{-x} e^x e^y e^z\ dz\ dy\ dx \\ &= \int_{-1}^0 \int_{-x}^1 (e^y - e^x e^y)\ dy\ dx \\ &= \int_{-1}^0 (e^1 - e^{-x} - e^{x+1} + e^0)\ dx \\ &= 3 - e.\end{aligned}$$

b) Tässä $z = f(x, y) = -x$, josta $D_x f = -1$, $D_y f = 0$ ja $\sqrt{1 + (D_x f)^2 + (D_y f)^2} = \sqrt{2}$. Siten kysytty ala on

$$\sqrt{2} \int_{-1}^0 \int_{-x}^1\ dy\ dx = \ldots = 3\sqrt{2}/2.$$